Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji, Abdülvahab M. el-Messiri, editör Hatice Nuriler (İstanbul: Mahya Yayınları, 2021), 159 sayfa, ISBN: 9786055222901

Hicret Kiraz Toprak | https://orcid.org/0000-0002-4821-8768
hicret.toprak@asbu.edu.tr
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi | https://ror.org/025y36b60
İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Öz

'Kalemin Dansı Göstergenin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji' başlığını taşıyan ve Mısırlı Müslüman düşünür Abdülvahab M. el-Messiri tarafından kaleme alınan bu kitap, yazarın 1994-2006 yılları arasında modernite, sekülarizm, emperyalizm ve çağdaş Batı medeniyeti üzerine kaleme aldığı dört ayrı makalesinden oluşmaktadır. Geliştirdiği kavram setleriyle moderniteyi "kapsamlı sekülarizm"in bütün dünyaya ihraç edildiği bir süreç, postmoderniteyi ise onun bir alt ya da üst aşaması olarak tanımlayan Messiri, dünyanın nihai anlam ve değerlerle yeniden buluşturulmasına yönelik özgün ve öncü bir çabayı temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Abdülvahab M. el-Messiri, Kalemin Dansı, Modernite, Sekülarizm, Emperyalizm, Postmodernite

Atıf Bilgisi

Toprak, Hicret Kiraz. "Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji, Abdülvahab M. el-Messiri, editör Hatice Nuriler (İstanbul: Mahya Yayınları, 2021), 159 sayfa, ISBN: 9786055222901". *Tetkik* 3 (Mart 2023), 197-204.
https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2023.3.85

Geliş Tarihi	21 Ocak 2023
Kabul Tarihi	27 Şubat 2023
Yayım Tarihi	28 Mart 2023
Değerlendirme	Tek Taraflı Kör Hakemlik
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

The Dance of the Pen, the Game of the Sign Secular Imperialist Epistemology, Abdulwahab M. al-Messiri, edited by Hatice Nuriler (İstanbul: Mahya Yayınları, 2021), 159 pages, ISBN: 9786055222901

Hicret Kiraz Toprak | https://orcid.org/0000-0002-4821-8768
hicret.toprak@asbu.edu.tr
Social Sciences University of Ankara | https://ror.org/025y36b60
Faculty of Islamic Sciences, Department of Sociology of Religion, Ankara, Türkiye

Abstract

Titled 'The Dance of the Pen The Game of the Signifier Secular Imperialist Epistemology', this book, written by the Egyptian Muslim thinker Abdul Wahab M. al-Messiri, consists of four independent essays on modernity, secularism, imperialism, and contemporary Western civilization between 1994 and 2006. Using a set of concepts to define modernity as a process in which "comprehensive secularism" was exported to the whole world and postmodernity as a sub- or super-stage of it, Messiri represents an original and pioneering effort to reunite the world with ultimate meaning and values.

Keywords

Sociology of Religion, Abdulwahab M. al-Messiri, The Dance of the Pen, Modernity, Secularism, Imperialism, Postmodernity

Cite

Toprak, Hicret Kiraz. "The Dance of the Pen, the Game of the Sign Secular Imperialist Epistemology, Abdulwahab M. al-Messiri, edited by Hatice Nuriler (İstanbul: Mahya Yayınları, 2021), 159 pages, ISBN: 9786055222901". *Tetkik* 3 (March 2023), 197-204. https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2023.3.85

Date of submission	21 January 2023
Date of acceptance	27 February 2023
Date of publication	28 March 2023
Review	Single-blind
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Mısırlı Müslüman düşünür Abdülvahab M. el-Messiri (1938-2008), Arap dünyasında 1960'lı yıllardan itibaren oluşmaya başlayan "yeni İslami söylem"in öncülerindedir. İslam dünyasında modernleşmenin ve sömürgeleştirmenin ortaya çıkardığı soru(n)lar Messiri'nin entelektüel yönelimlerini belirleyen ana ekseni oluşturmaktadır. Modernite, sekülarizm, emperyalizm ve çağdaş Batı düşüncesi üzerine Batı kaynaklı eleştirel literatürden de yararlanan Messiri, Müslüman toplumlara özgü alternatif bir modernleşme paradigmasının öncüllerini inşa etmeye çalışmaktadır. *Kalemin Dansı Göstergenin Oyunu* başlığını taşıyan bu kitap, Messiri'nin uzun yıllar üzerinde çalıştığı Batı merkezli dünya tasavvurunu yapısöküme uğratma çabasını yansıtan 1994-2006 yılları arasında kaleme aldığı farklı zamanlarda yayımlanan dört ayrı makalesini bir araya getirmektedir.

Çağdaş Batı düşüncesinin temel açmazlarının "emperyalizm", "tekçilik" ve "dışlayıcılık" olduğunu öne süren Messiri, kitabın "*Emperyalist Epistemolojik Tasavvur*"[1] başlıklı ilk bölümünde "emperyalist epistemolojik tasavvur"un kodlarını çözümlemeye ve bunları tarihsel olarak da temellendirmeye çalışmaktadır. Şerif Mardin'in dünya görüşlerini tanımlamak için kullandığı "vaziyet alış" kavramsallaştırmasına benzer şekilde Messiri de "dünya görüşü"nün önemi üzerinde durmaktadır.[2] Belirli bir ontolojiye ve buna bağlı olarak gelişen bir epistemolojiye dayanan "dünya görüşü" kavramı Messiri'ye göre hayatın bütün yönlerinde yalnızca ideolojik olarak değil pratik düzlemde de kendini gösteren temel bir çerçeveyi ifade etmektedir.

Sekülarizmi epistemolojik ve etik değerlerin yeryüzünden silinmesi ve hem insanlığın hem de doğanın "sömürülecek ve boyun eğdirilecek bir nesne"ye indirgenmesi süreci olarak tanımlayan Messiri, rasyonalizm ve hümanizmi benimseyen Avrupa medeniyetiyle uluslar üzerinde hegemonya kuran emperyalizm arasında epistemolojik olarak güçlü bir bağlantı bulunduğunu öne sürmektedir.[3] Öyle ki emperyalizm, seküler epistemolojik ve etik paradigmanın dünyanın geri kalanına ihraç edilmesinden başka bir şey değildir. Buna göre Rönesans'tan itibaren Batı zihniyeti üzerindeki hegemonyasını arttıran materyalist seküler felsefeler (özellikle hümanizm) doğanın fizik yasalarına tabi, tanımlanabilir, ölçülebilir, sınıflandırılabilir, işgal edilebilir, kullanılabilir ve boyun eğdirilebilir bir maddeden fazlası olmadığını savunurken insanı da doğanın bir parçası olarak yeniden tanımlamış ve onu da taşınabilir, kullanılabilir ve baskı yapılabilir bir kategori olarak inşa etmiştir. Bu süreçte "etik"; maddi ve ölçülebilir olmadığı gerekçesiyle önemsizleştirilmiş ve maddi temellere dayandırılan göreli toplumsal gerçekliğe indirgenmiş-

---

1 Bu bölüm ilk olarak "The Imperialist Epistemological Vision" başlığıyla 1994 yılında yayımlanmıştır. Bk. *The American Journal of Islamic Social Sciences* 11/3, 403-415.

2 Şerif Mardin vaziyet alış (attitude) kavramını "bir insanın dünyanın diğer görüşlerinden ayırt ettiği bir dünya görüşü karşısında davranışlarından çıkarılmış psikolojik örgütlenmeleri" olarak tanımlamakta ve onu "sert" ve "yumuşak" ideolojilerden sonra üçüncü bir anlam kategorisi olarak ele almaktadır. Mardin'e göre vaziyet alışlar da ideolojiler gibi toplumsal olaylar için bir anlam ekseni sağlamaktadır. Bkz. *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 14.

3 Abdülvahab M. el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2021), 11.

tir. Böylece insanoğlunun varlığının nihai bir amaçtan ve mutlak hedeflerden arındırılması "faydacı" etik teorilerin zeminini oluşturmuştur. Yazara göre bireysel varoluşun nihai amacı "hazza ulaşmak", kolektif varoluşunki ise "devletin yüksek çıkarına hizmet etmek"tir. "Mutlak iyilik" ve yeryüzünde "cennet"e ulaşmanın yolu ise üretimi teşvik eden arz, talep ve rekabet mekanizmalarının genişletilmesinden geçmektedir. Ne var ki kapitalizmin "mücadele" ve "çatışma" eksenli etik değerleri toplumda bir tür sempati eksikliğine yol açmış ve giderek aile ve kilise gibi aracı kurumların çöküşüne zemin hazırlamıştır.[4]

Messiri, kapitalist toplumların rekabete dayalı etik değerlerinden hareketle (Mandeville'in ünlü "Arılar Masalı"nı (1998) hatırlatırcasına) toplumsal normları ortaya çıkaran felsefi zeminin önemine dikkat çekmektedir. Buna göre emperyalist ve seküler epistemolojik tasavvurun ürettiği "yeni insan" yalnızca kendi bireysel çıkarları ya da başkalarından bağımsız dürtüleri için çalışan, mutlak değerlerden ve etik ya da manevi referans çerçevesinden yoksun, dinmek bilmeyen materyalist bir "haz" arayışıyla malul bir "birey"dir. Bu tasavvur küreselleşme sürecinde tüketim düşkünü bir hayat tarzı olarak Batı-dışı toplumlara da "ihraç" edilmiş ve yaşadığımız dünyanın gerçekliği hâline gelmiştir. Aşkınlığı ve mutlaklığı dışlayarak kendini dizginleyecek bütün sınırları en başından itibaren yok sayan emperyalist epistemoloji sınırsız yayılma kararlılığı ve sonunda kendi kendini yok edecek olsa bile dünyayı elde etme hırsı uğruna istilayı, hegemonyayı ve sınırsız bir tahakkümü meşrulaştırmaktadır.[5]

Kitaba adını veren ve "*Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu: Modernite, İçkinlik ve Yapısöküm*"[6] başlıklı ikinci makalesinde Messiri postmodernizmin, sekülerleşmenin ve modernite projesinin gelişiminde sadece daha üst (ya da daha alt) bir aşama olduğunu iddia ederek bu savını temellendirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede sekülerlik kavramını iki kategoriye ayırarak ele alan Messiri, ilk kategoriye kilise ve devletin birbirinden ayrılmasını ifade eden, siyaset ve belki ekonomi alanıyla sınırlı olan ve mutlak ya da kalıcı değerler hakkında sessizliğini koruyan bir dünya görüşü olarak "kısmi sekülerlik" kavramını yerleştirmektedir. İkinci kategoride ise dinî, ahlaki ve insani değerlerin sadece devletten değil, aynı zamanda kamusal ve özel alanlardan ve giderek tüm dünyadan çekilmesini hedefleyen "kapsamlı sekülerlik" kavramına yer vermektedir.[7]

Batı modernliğinin kimliğini "kapsamlı sekülerlik" olarak tanımlayan Messiri'ye göre bu kimliğin norm ve değerlerinin yegâne kaynağı doğa-madde dünyasıdır. Batı kimliği (ya da kapsamlı sekülerlik) hem insanlığın hem de toplumun her türlü değerden bağımsız ve kendi kendini harekete geçiren doğa yasaları (ya da bilimsel yasalar) tarafından kontrol edildiği görüşüne dayanmaktadır. Bu çerçevede Batı modernliği Tanrı'nın metafizik olarak varlığı ister kabul edilsin isterse edilmesin, içkin bir dünya görüşüne dayanmakta, yani her zaman dünyaya içkin olarak tasavvur edilmektedir. Artan sekülerleşmenin bu

---

4 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 12-16.

5 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 16-25.

6 Bu bölüm ilk olarak "The Dance of the Pen, The Play of the Sign: A Study in the Relationship Between Modernity, Immanence and Deconstruction" başlığıyla 1997 yılında yayınlanmıştır. Bk. *The American Journal of Islamic Social Sciences* 14/1, 1-12.

7 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 28-29.

bağlamda artan içkincilik anlamına geldiğini savunan Messiri, içkinleşmenin paradigmatik sekansını sekülerleşme, modernleşme ve natürelleşme olarak tanımlamaktadır. Orta Çağ Batı toplumlarında öncelikle ekonomi alanının içkinleştirilmesiyle (ekonominin değerlerden arındırılması, kriterlerini ve standartlarını kendi kendine atıfla belirlemesi) başlayan bu süreç, Rönesans sırasında modern devlet teorisinin geliştirilmesiyle önce siyaset alanına, (devletin kendi meşruiyetini kendine atıfla oluşturması), ardından bilimsel süreçlere (gözlem, deney ve tümevarım) sirayet etmiştir.

Messiri'ye göre bütün bu süreçlerin sonunda insanlık da içkinleştirilme sürecine tabi tutulmuş (sekülerleşme, modernleşme, atomizasyon) ve böylece kendi referansını oluşturan "cılız öz referanslı" birey ortaya çıkmıştır. Modernitenin inşa ettiği yeni insan (birey) üretim araçları ve güçleri açısından tam anlamıyla sömürülecek gerek üretimde gerekse tüketimde kullanılacak satın alma gücünü temsil etmektedir. Bu aynı zamanda insanlık-doğa düalizminin tasfiyesinin ve natüralist monizmin yükselişinin, doğa-madde paradigmasının insan öznesi üzerindeki tahakkümünün de habercisidir.[8] Buna göre bütün bu içkinleştirme süreçleri "Tanrı'nın ölümü" söylemi üzerinden okunabilir. Başlangıçta bir bütün olarak insanlıkta tecessüm eden Tanrı (hümanizm) bir millette tecessüm ettiğinde ırkçılığa, bir liderde tecessüm ettiğinde faşizme dönüştürülmüştür. Bu süreç önlenemez bir biçimde devam etmiş ve bu tecessümler birden fazla merkezin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. İşte bu da Tanrı'nın tecessüm ettiği doğanın parçalanması, atomize edilmesi, kendi kendine atıfta bulunma ve istikrarlı bir merkez olma özelliğini yitirmesine yol açmış, böylece modernitenin "katı mantık" merkezli aşamasından "akışkan" aşamasına geçilmiştir. Modernitenin katıdan-akışkana geçtiği bu aşama Messiri'ye göre "materyalist irrasyonalizm" ve "merkezsiz bir dünya" tasavvuruyla açıklanabilir. Her bir atomun kendi küçük anlatısına yerleştirildiği bu akışkan dünya amaçsız ve yönsüz çılgınca hareket eden sayısız atomdan oluşmaktadır. Bu dünyada bir logos ya da merkez olmadığı gibi, tutarlı bir algılayıcı özne ya da tutarlı bir algılanan nesne de yoktur. Tüm gerçeklik atomlara bölünmüş, her şey yapısöküme uğratılmış ve anlamsız bir akışa indirgenmiştir.[9]

Hobbes'un daha en başından keşfettiği gibi modern seküler projenin insanın hemcinsleri için bir kurttan başka bir şey olmadığı paradigması Messiri'ye göre nihai olarak yapısökümden başka bir şey değildir.[10] Aydınlanma sürecinde inşa edilen hem "doğuştan iyi" hem de "mükemmelleştirilebilir" insan tasavvuru önce Darwin ve Freud, ardından Nietzsche'de doruk noktasına ulaşan bir yapısöküme uğratılmıştır. Bu noktada Nietzsche'nin ilan ettiği Tanrı'nın ölümünün asıl anlamı da Messiri'ye göre insanlığın bundan böyle belirsiz ve rastlantısal olarak yaşayacağı gerçeğidir. Bundan böyle artık yalnızca "üst insan" ve "alt insan"ların var olduğu sonsuz kez tekrarlanan bir özerklikten söz etmek gerekecektir.[11]

Bu noktada kitabın kapağında da çarpıcı bir biçimde resmedilen "kalem", "gösterge" ve "oyun" kavramları devreye girmektedir. Messiri "kalemin dansı, göstergenin oyunu"

8 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 35.
9 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 35-37.
10 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 39.
11 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 39-40.

ifadesiyle Derrida'nın kavramsallaştırdığı "metin" ve "anlam" arasında asla sabitlenemeyen ve sürekli olarak ertelenmek durumunda olan ilişkiselliğe atıfta bulunmaktadır. Bilindiği gibi Derrida'nın yapısökümcü paradigması gösteren (kelimenin kendisi) ve gösterilenin (kelimenin asıl anlamı/mefhumu) toplamından oluşan "gösterge"lerde açığa çıkmaktadır. Göstergeler bir kez aşkın olan gösterilenden "kurtulduktan sonra" her gösterge başka bir göstergeye atıfta bulunmakta ve bu döngü sonsuza kadar devam etmektedir.[12] Böylece anlamın sürekli ertelenen sonsuz bir akışın içinde tanımlanması Messiri'ye göre temel ontolojik ikilikleri (örneğin yaratan ve yaratılan, doğa ve insan gibi) reddederek sabit bir dizgesi olmayan, akışkan ve nihilist bir dünyaya yol açmaktadır. Kitabın kapağına yerleştirilen illüstrasyon seküler emperyalizm New York şehrinin siluetiyle, postmodern söylem (discourse) ise yatay bir düzlem olarak bir kurşun "kalem"le temsil edilmektedir. Kalemin üzerinde baş aşağı duran Derrida, anlamın tersyüz edilerek sonsuz bir "oyun"a dönüştürülmesine, onun önünde duran Nietzsche ise âdeta bütün bu süreçlerde modernitenin belirleyici ve tahkim edici konumuna işaret etmektedir.[13]

Messiri "*Özgürlük ve Zorunluluk Hikayeleri*"[14] başlığını taşıyan üçüncü makalesinde Geoffrey Chaucher ve Bertolt Brecht'in insanın ahlaki sorumluluğu ve özgürlük yetisine farklı açılardan yaklaşan iki ayrı hikâyeden hareketle sekülerleşmenin bir "paradigma" olarak yükselişini ele almaktadır. Modern Batı medeniyetinin temel ve kapsayıcı paradigmasının sekülarizm olduğunu öne süren Messiri, öncelikle paradigma ve ampirik gerçeklik arasındaki farka işaret etmektedir. Onun tanımına göre paradigma, "gerçeklik olarak varsaydığımız soyut zihinsel yapılar" olup ampirik gerçekliklerden farklıdır. Ancak paradigmasız ampirik gerçeklikler de zihnimize yalnızca küçük simgeler ve anlamsız fragmanlar biçiminde yansıyacaktır.[15]

Messiri'nin ampirik gerçeklik ve paradigma arasında kurduğu bu ilişkiye sembolik etkileşimcilik ve onun çanağında gelişen diğer çağdaş sosyoloji kuramlarının analojilerinde de rastlamak mümkündür. Max Weber başta olmak üzere pek çok sosyoloğun kendisi gibi bir tür "birleşik seküler dünya" görüşünden hareket ettiğini öne süren Messiri, gerçekliğin tüm düzeylerinde işleyen bir paradigma olarak sekülarizmin "modern birey"in kişisel rüyalarını, kamusal yaşamını ve davranış biçimlerini şekillendirdiğini savunmaktadır. Ona göre seküler tek-biçimci tahayyül, insan varoluşunun anlamını, amaçlılığını ve ahlaki bilincini tahripkâr ölçüde yok saymaktadır. Her türlü anlamdan yoksun seküler dünyanın tüccar, bencil, doyumsuz, sınır tanımayan "ekonomik adam"ı bu hâliyle gerçek bir emperyalisttir. Bu dünyada "kardeş insan"a ve "doğa ana"ya boyun eğdirme motifi bütün alanlara nüfuz etmiş ve seküler insan bu süreçte kendisini de bütünüyle nesneleştirmiştir.[16]

---

12 Jacques Derrida, *Writing and Difference* (London: Routledge, 2007), 278.

13 Kitap kapağında yer alan illüstrasyona ilişkin verilen bu bilgiler kitabın editörü Hatice Nuriler ile yapılan sözlü görüşmeyle teyit edilmiştir.

14 Bu bölüm ilk olarak "Parables of Freedom and Necessity: The Rising Levels of Secularization as Manifested in Two Literary Works" başlığıyla 1996 yılında yayınlanmıştır. Bk. *The American Journal of Islamic Social Sciences* 13/1 1996, 42-58.

15 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 46-47.

16 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 56-58.

Kitabın "*İctihad kapısı: Epistemolojik Önyargı Araştırmasına Giriş*"[17] başlığını taşıyan son bölümünde Messiri tanım, örneklendirme ve etkileri açısından "ön yargı" kavramına geniş bir tartışma bağlamı açarak alternatif bir bilim paradigması teklif etmektedir. Yazara göre bütün insan davranışları özünde kaçınılmaz olarak epistemolojik bir paradigmayı ve perspektifi temsil etmektedir. Başka bir deyişle (gerçekliğin çok katmanlı ve karmaşık yapısına bütünüyle nüfuz etmenin mümkün olmayışı bir tarafa) insan zihninin "ön yargı"lar olmaksızın gerçekliği kavraması mümkün değildir.[18] Gerçekliğin bazı özelliklerini bir araya getirerek bazılarını dışarıda bırakan zihinsel işleyiş, bunları belirli bir öncelik sırasına göre yeniden düzenlemekte ve algılamaktadır. Kuşkusuz dille organik bir bağa sahip olan ya da dile özgü bir realite olarak ön yargı kaçınılmazdır ve her şey içinde belirli bir dereceye kadar bireysellik ve benzersizlik, dolayısıyla ön yargı barındırmaktadır. Eğer kültürü de (doğanın verili oluşunun aksine) insan ürünü olarak kabul ediyorsak o takdirde kültürel olan da kaçınılmaz olarak ön yargılıdır.

Ne var ki ön yargının kaçınılmaz oluşu, onun her zaman negatif göndermelerle eşleştirilmesi anlamına gelmemelidir. Kişisel ön yargıları birbirinin karşısına konumlandırmak yerine Messiri ön yargıyı insanın benzersizliğinin ve tercih özgürlüğünün imkânı olarak kavramak gerektiği düşüncesindedir. Nitekim "Yaratıcı" da varlıkları bir örnek yaratmak yerine her biri kendisine özgü tercihler setine sahip milletler ve kabileler şeklinde var etmiştir. İnsanın bu verili benzersizliği, yalnızca çatışmanın değil aynı zamanda iletişim ve karşılıklı anlayışa dayanan bir paradigma inşa etmenin imkânını da içinde taşımaktadır.[19] Ön yargı biçimlerini düzeylerine, boyutlarına, açık ve örtülü oluşlarına göre sınıflandıran Messiri, daha sonra Batılı kültürel paradigmanın egemenliğini inşa eden ön yargının yaygın örneklerine yer vermektedir. Burada her paradigmanın da kendi ön yargılarını inşa ettiğini belirtmek gerecektir. Böylece Batı düşüncesinin temelindeki kültürel paradigmayı içselleştiren Batı dışı toplumlar, doğal olarak Batı'nın üstünlüğü ya da Batı hegemonyası fikrini de kabul etmiş olmaktadır. Nitekim yazara göre Müslüman toplumlarda modernleşmenin bir tür Batılılaşma formu olarak tecelli etmesi de Batılı kültürel paradigmanın (ya da ön yargının) benimsenmesiyle ilişkilidir.

Batılı kültürel paradigmayı benimseyen Müslüman toplumlar kendi içinde bir gelişme perspektifi yerine "Batı'yı yakalamak" ya da Batı karşısında "geri kalma"nın önüne geçmek motivasyonuyla hareket etmektedir. Burada İslam, Batılı kültürel paradigmaya yaklaştığı ölçüde meşruiyet kazanmakta, böylece hiçbir işgale gerek kalmaksızın ustalıkla içeriden Batılılaştırılmaktadır.[20] Messiri'ye göre bu yaklaşımı birçok bilimsel kuralın zaten Kur'an-ı Kerim'de de var olduğu ya da İslam'ın modern dönemde gündeme getirilen "kadın hakları"nı çok önceden tanımış olduğu gibi savunmacı yorumlarda da yaygın olarak gözlemlemek mümkündür. Batılı "bilim anlayışı"nı "modern ve evrensel" bilim,

---

[17] Bu bölüm ilk olarak "The Gate od Ijtihad: An Introduction to the Study of Epistemological Bias", başlığıyla 2006 yılında yayınlanmıştır. Bk. *Epistemological Bias in the Physical and Social Sciences* (London: IIIT), 1-70.

[18] el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 73-75.

[19] el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 76.

[20] el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 89-91.

Batı'ya entelektüel teslimiyet ve itaati ise "modern çağa aidiyet" olarak tanımlayan Müslüman entelektüeller de kendi miraslarını ve insanlık mirasını ihmal etmek pahasına Batı mirası lehine bir "ön yargı"yı içselleştirmiş olmaktadır.

Materyalist epistemolojik paradigmaya ait ön yargıların ortaya çıkardığı toplumsal tezahürlere de dikkat çeken Messiri'ye göre bütün ön yargıların temelinde "maddi ilerleme" ütopyası bulunmaktadır. Üretim-tüketim, alım-satım sarmalına kapılarak kâr ve hazzın arttırılmasını mutlaklaştıran "ilerleme" ön yargısı, bütün dünyada "kozmik gerileme" pahasına "endüstriyel ilerleme"ye gerçeklik kazandırmıştır. Aynı şekilde uluslararası tüketim kültürü de üretilmiş imajların ve hayallerin oluşturduğu ön yargılarla bütünleşerek küresel çaplı felaketlerin ve çözülmelerin önünü açmaktadır.[21]

Messiri son olarak "ön yargıyı aşma mekanizmaları" başlığı altında ön yargının nasıl aşılacağına yönelik bazı çözüm önerilerine yer vermektedir. Buna göre Batılı kültürel hegemonyanın merkezîleşmiş ve uluslararası nitelik kazanmış karakterine karşı eleştirel bir tutum öncelikle ön yargının farkına varmakla gerçekleşebilir. Çünkü ön yargının kaçınılmazlığının farkına varan bir kişi artık olguları "pasifçe" benimsemek ya da "mutlak objektiflik" yanılgısına teslim olmak yerine, olgular karşısında eleştirel bir tutum içinde olmayı öğrenecektir. Ancak bu eleştiri de kapsamlı olmalıdır, aksi takdirde bir "yamalama" süreci kaçınılmazdır.[22]

Ön yargıyı aşmanın ikinci aşaması ise Batılı epistemolojik paradigmanın yetersizliklerinin vurgulanmasıdır. Messiri'ye göre Batılı paradigma her şeyden önce "insan"a düşmandır çünkü onu "sorumlu" ve "özgür bir varlık olarak ele almak yerine materyalist monizmin tek tipleştirici ön kabullerine teslim etmektedir. Batılı epistemolojik paradigmanın merkezîliği ve evrenselliğine ilişkin ön yargı Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yalnızca üçüncü dünyanın devrimci paradigması tarafından değil ve belki de ondan daha fazla kendi içinde gelişen sağduyulu itiraz ve tepkiler sayesinde yıkılmaya başlamıştır. Bu çerçevede Oswald Spengler, Arnold Toynbee ya da Zygmund Bauman[23] gibi hâkim modernite algısının demistifikasyonuna aracılık eden "Batılı muhalif sesler"in özeleştirileri Messiri'nin kavramsal setlerini oluştururken önemli ölçüde yararlandığı kaynaklar arasında yer almaktadır.[24]

Nihayetinde Abdülvahab M. el-Messiri'nin "seküler emperyalist epistemoloji", "kısmi ve kapsamlı sekülarizm", "endüstriyel ilerleme" ve "kozmik gerileme" gibi kavram setlerini okuyucuyla buluşturan bu kitap, modernitenin tek merkezli ve tek biçimci karakterine yönelik uzun bir geçmişe dayanan eleştirilerin ve Batı-dışı modernlik arayışlarının özgün bir modelini sunmaktadır. Derleme türü bütün eserlerde olduğu gibi bu çalışmanın iç bütünlüğü açısından da okuyucunun zihnindeki akışa ket vuran bazı tekrarlar bulunmakla birlikte bunlar kitabın iç tutarlılığını zedeleyecek nitelikte değildir.

21 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 113-115.

22 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 128-129.

23 Zygmund Bauman ve Messiri'nin modernite eleştirisinde kullandıkları kavramsallaştırmaların benzerliği hakkında Bkz. Haccac Ali, *Seküler Aklın Haritası Modernitenin Tanrısız Ütopya Arayışı* (İstanbul: Mahya Yayınları, 2018), 23-38.

24 el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, 133-135.

Messiri'nin bu çalışması merkezîleşmiş ve tekçi bir yapı olarak Batılı kültürel paradigmaya karşı alternatif paradigmaların geliştirilmesi fikrine dayanmakta ve o bu savını "Batı'yı göreliieştirmek" olarak formüle etmektedir. Bu yönüyle Messiri'nin yaklaşımı Batı-dışı modernleşme arayışları içinde ve "çoğul modernlikler" perspektifi içinde konumlandırılabilir. Nitekim kendisi de amacının Batı'yı teşhir etmek ya da yapı sökümünü gerçekleştirmek değil, Batı medeniyetine özgü bilgiyle evrensel olanı birbirinden ayırmak olduğunu vurgulamaktadır.[25] Sonrasında her medeniyet evrensel olanı benimseyebilecek ve kendi tarihsel gerçekliğine dayanan bağımsız bir teorik çerçeveye uyarlayabilecektir. Bunu başarmak da her şeyden önce Batı'nın merkezî, evrensel ve mutlak olduğu ön yargısını terk etmekle mümkündür. Dünyayı Batı ve Batı dışı olarak ikiye ayıran Batılı kültürel paradigmanın yerine yeni bir bilgi sosyolojisinin imkânlarını sorgulayan Messiri'ye göre insan varoluşunun tüm boyutları ve hayatın bütün alanları özgün kültürlere duyarlı bir biçimde yeniden inşa edilmelidir. Böylece salt eleştirinin ötesine geçilerek yeni kavramsal araçlar ve yeni bir epistemoloji üretilebilecektir.

Bütün bu yönleriyle kitabın sekülarizm ve modernleşme çalışmaları açısından özgün, kendi içinde tutarlı ve eleştirel bir söyleme sahip olduğu, konu çerçevesinde Messiri'nin geliştirmiş olduğu kavram setlerinin ise emperyalizmin hegemonik karakterini çarpıcı bir biçimde ortaya koyduğu söylenebilir.

Kaynakça | References

Ali, Haccac. *Seküler Aklın Haritası Modernitenin Tanrısız Ütopya Arayışı*. çev. Selim Sezer. İstanbul: Mahya Yayınları, 2017.

al-Messiri, Abdulwahab M. "The Imperialist Epistemological Vision". *The American Journal of Islamic Social Sciences* 11/3 (1994), 403-415.

al-Messiri, Abdulwahab M. "Parables of Freedom and Necessity: The Rising Levels of Secularization as Manifested in Two Literary Works". *The American Journal of Islamic Social Sciences* 13/1 (1996), 42-58.

al-Messiri, Abdulwahab M. "The Dance of the Pen, The Play of the Sign: A Study in the Relationship Between Modernity, Immanence and Deconstruction". *The American Journal of Islamic Social Sciences* 14/1 (1997), 1-12.

al-Messiri, Abdulwahab M. *Epistemological Bias in the Physical and Social Science.* London: IIIT, 2006.

Derrida, Jacques. *Writing and Difference*. London: Routledge, 2007.

al-Messiri, Abdülvahab M. *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu Seküler Emperyalist Epistemoloji*. ed. Hatice Nuriler. İstanbul: Mahya Yayınları, 2021.

Mandeville, Bernard. *The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefits.* 2 Vol. Indianapolis: Liberty Fund, 1998.

Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

[25] el-Messiri, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu,* 139.